

บทที่ 5

บทเรียนจากภาคสนาม

ในบทนี้จะสังเคราะห์บทเรียนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในสองพื้นที่ที่ศึกษาโดยใช้กรอบการสังเคราะห์ดังแสดงในบทที่ 3 (ประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หลักทฤษฎีเศรษฐศาสตร์จุลภาค ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ประยุกต์ด้านทรัพยากรธรรมชาติ และการพัฒนาที่ยั่งยืน) ประเด็นที่สังเคราะห์ประกอบด้วย ปัจจัยเงื่อนไขกระบวนการใดที่นำไปสู่การเป็นเศรษฐกิจพอเพียง ผลของการเป็นเศรษฐกิจพอเพียง และปัญหา อุปสรรค หรือภัยคุกคามต่อการเป็นเศรษฐกิจพอเพียง โดยพิจารณาจากแนวคิดและอุดมการณ์ในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน วิธีการดำเนินชีวิตด้านการผลิตการบริโภคและการแลกเปลี่ยน กิจกรรมการใช้และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

จากการศึกษาวิถีชีวิตและการจัดการทรัพยากรบ้านละหอกกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์และชุมชนบ้านแหลม ลุ่มน้ำปะเหลียน จังหวัดตรัง ถือเป็นกรณีศึกษาที่แสดงให้เห็นว่า ชุมชนทั้งสอง มีปัจจัยบางประการที่นำไปสู่ความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงทั้งในด้านการใช้และการอนุรักษ์ทรัพยากร รวมถึงการดำเนินชีวิต โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมจากภายในและภายนอกชุมชน

5.1 กรณีบ้านละหอกกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์

5.1.1 ปัจจัยเงื่อนไขกระบวนการที่นำไปสู่การเป็นเศรษฐกิจพอเพียง

ก. คุณธรรม

สำหรับชุมชนบ้านละหอกกระสังชาวบ้านเกือบทุกคนนับถือศาสนาพุทธและยังคงวิถีของชาวพุทธให้เห็น เช่น วัดยังคงมีความสำคัญอยู่มากและพระสงฆ์มีบทบาทในการแนะนำสั่งสอนเรื่องต่าง ๆ ให้แก่ชาวบ้าน เรียกได้ว่ามีทุนทางวัฒนธรรมอยู่พอสมควร นอกจากนี้ การผ่านประสบการณ์ในอดีตร่วมกันทำให้ชาวบ้านละหอกกระสังสามัคคีช่วยเหลือกันมาตลอด ตั้งแต่สมัยที่เริ่มตั้งชุมชนที่ต้องประสบปัญหาโจรผู้ร้าย ซึ่งทำให้ชาวบ้านจำเป็นต้องรวมกลุ่มและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในสมัยก่อนการคมนาคมยังไม่สะดวกหากมีใครเจ็บไข้ได้ป่วยขึ้นมาที่ไม่สามารถไปโรงพยาบาลได้ เนื่องจากอยู่ห่างไกลจากหมู่บ้านมากชาวบ้านจะมาเยี่ยมจนกว่าคนป่วยจะหายดี ในช่วงที่ผู้วิจัยอยู่ในพื้นที่ก็ได้พบเห็นเช่นกัน ญาติมิตรและเพื่อนบ้านไปเยี่ยมผู้ป่วยจนกระทั่งหายดี อีกทั้งยังมีโอกาสร่วมประเพณีงานบวชสองงานซึ่งทำให้เห็นภาพชุมชนที่ช่วยเหลือกันอย่างดี ผู้ชายก็ช่วยออกแรงยกของ ส่วนผู้หญิงก็ช่วยงานครัว นอกจากนี้ ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่าหากเป็นงานศพ ใครจะติดธุระหรือทำไร่นานอยู่ก็ต้อง

หยุดมาร่วมงาน โดยไม่ต้องบอกกล่าว และอยู่ร่วมจนกว่าจะเสร็จพิธีเผาศพ เป็นความรู้สึกร่วมและถือปฏิบัติเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ทูตทางสังคมที่นี้จึงมีอยู่สูงในแง่ของการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในชุมชน

ในส่วนความขัดแย้งได้เคยเกิดเหตุการณ์ที่มีชาวบ้านละเมิดข้อตกลงของการอนุรักษ์ป่าโดยการลักลอบตัดไม้ ชาวบ้านในชุมชนที่เป็นสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์และชาวบ้านคนอื่น ๆ รู้สึกไม่พอใจอย่างมาก แต่ก็สามารถเจรจาร่วมกันอย่างสันติวิธีจนประสานความต้องการร่วมกันได้

ข. ระบบคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติ

สำหรับชุมชนบ้านละลอกกระสัง ในระดับการดำเนินชีวิตที่ต้องพึ่งพิงทรัพยากรจากป่าเป็นหลักนั้น พบว่าชาวบ้านได้ประโยชน์จากป่าทั้งทางตรงและทางอ้อม ช่วงที่เกิดวิกฤติป่าทุดโทรมลงไปมากนั้นทำให้ชาวบ้านจึงตระหนักคุณค่าของป่า เนื่องจากป่าก็คือชีวิตของพวกเขาด้วย การพึ่งพาและผูกพันกับป่าจึงมีความหมายมากกว่าการเห็นประโยชน์ใช้สอย วิธีคิดของชาวบ้านจึงเข้ากับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แม้ว่าประโยชน์จากการรักษาป่าชุมชนส่วนหนึ่งก็คือเอาไว้ให้รุ่นลูกรุ่นหลานได้ใช้ก็ตาม แต่ก็ไม่ได้เป็นการคิดแยกส่วนแบ่งแยกมนุษย์กับธรรมชาติ

ค. ความรอบรู้ กระบวนการเรียนรู้

การเรียนรู้ เพื่อรู้จักชุมชนโดยการทำวิจัยท้องถิ่น

จากการทำวิจัยที่ชาวบ้านร่วมกันในโครงการ “ศึกษาร่วมกันในการจัดการป่าชุมชนละลอกกระสัง” โดยการฟื้นฟูภูมิปัญญาของชุมชนพบว่า แท้จริงแล้วชุมชนเองก็มีองค์ความรู้ในเรื่องต่าง ๆ อยู่มาก ไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญาในการเลือกถิ่นฐานที่อยู่ ภูมิปัญญาหมอยาพื้นบ้านที่เริ่มเลือนหายไป รวมทั้งที่มาของวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ เพื่อสามารถเข้าใจแก่นแท้ของประเพณีของตนเอง จากการทำการศึกษาร่วมกันในชุมชนทำให้เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจในบรรพบุรุษของตนและรู้สึกหวงแหนถิ่นฐานบ้านเกิด และทำให้รู้ถึงภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชนและสร้างกระบวนการให้ชุมชนมีจิตสำนึกร่วมกันในการอนุรักษ์ป่า การอนุรักษ์ป่าจึงประสบผลสำเร็จและเป็นที่ยอมรับจากชุมชนและภาคีที่เกี่ยวข้อง มีผลทำให้เกิดความสามัคคีและความเข้าใจซึ่งกันและกัน ตลอดจนการที่ทุกคนมีส่วนร่วมในกิจกรรมทุกครั้งทำให้รู้สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นและร่วมกันแก้ปัญหาเหล่านั้นด้วยกัน ในที่สุดทุกคนก็ตระหนักรู้คุณค่าและหวงแหนทรัพยากรป่าไม้ของตนเอง

การเรียนรู้ผ่านวัฒนธรรม และภูมิปัญญา

ความเชื่อที่มีมาแต่ดั้งเดิมมีส่วนสำคัญยิ่งแต่วิธีคิดและวิธีปฏิบัติของชาวบ้านที่มีต่อทรัพยากรทั้งเรื่องการตัดไม้ ต้องมีขั้นตอนพิธีกรรมอย่างไร และมีคำสั่งสอนในการใช้ทรัพยากรให้เกิดความยั่งยืนที่ว่า “คุณมันให้ถมเหง้า เอ็ดข้าวให้จงไว้ ไม้ตายให้ทำพิน ป่ายืน ฝนยัง” ซึ่งเป็นคำขวัญประจำใจหลักของคนในชุมชน

ชาวบ้านละหอกกระสังมีภูมิปัญญาในเรื่องภูมินิเวศ และความรู้อื่นๆที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ชาวบ้านมีความรู้ในเรื่องภูมินิเวศและความรู้อื่นๆในการดำรงชีวิตเป็นอย่างดี เด็ก ๆ รู้จักต้นไม้รู้ว่าอะไรกินได้หรือไม่ได้ ผู้ใหญ่เองก็มีความรู้ในภูมินิเวศภายในชุมชนรู้ว่าแหล่งอาหารชนิดไหนอยู่ที่ใด รู้ว่าเวลาฝนน้ำเข้าน้ำจะไหลจากที่นาแปลงใดไปยังแปลงใด เนื่องจากประสบการณ์และการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากผู้เฒ่าผู้แก่ มีภูมิปัญญาเกี่ยวกับอาหารที่บริโภค บริโภคตามคุณค่าไม่ใช่ตามโฆษณา แต่ละบ้านมีความรู้ที่ดีเกี่ยวกับอาหารที่บริโภค รู้ที่มา รู้วิธีการทำ และคนในหมู่บ้านหลายคนมีความรู้เรื่องสมุนไพร

การเรียนรู้ผ่านการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมกลุ่ม

การเรียนรู้ใช้และสงวนรักษาทรัพยากร และเพิ่มคุณค่าทรัพยากรที่มีอยู่ เริ่มจากการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ อย่างรู้ศักยภาพของตนเอง จากการสังเกตการเข้าร่วมประชุมของกลุ่มอนุรักษ์จะมีการทบทวนอยู่เสมอว่าตอนนี้พวกเรามีอะไรบ้างและทำอะไรได้บ้าง ชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นว่าเป็นอย่างไร ก่อนการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมทุกครั้ง กระบวนการการเรียนรู้ร่วมกันทำให้ชาวบ้านแสวงหาวิธีการจัดการที่เหมาะสมกับชุมชนได้

จากการทำการศึกษาวิจัยพบว่าชาวบ้านที่จากเดิมไม่เคยเข้าร่วมกิจกรรมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนก็เข้ามาเพิ่มขึ้น คนที่ครั้งหนึ่งเคยต่อต้านก็กลับมาเข้าร่วมเพราะได้เกิดการเรียนรู้ ได้ตระหนักถึงประโยชน์จากการร่วมกิจกรรม

ชุมชนมีการเรียนรู้ผ่านเวทีประชาคมมีการจัดเวทีประชาคมที่มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างต่อเนื่องในสองส่วนสำคัญคือเรื่องที่เป็นประเด็นชุมชนและประเด็นทรัพยากร ซึ่งการมีส่วนร่วมมากขึ้นอยู่กับเรื่องที่เกี่ยวข้อง เด็กเยาวชนก็ค่อนข้างมีส่วนร่วมในเวทีประชาคมเนื่องจากผู้ใหญ่เห็นความสำคัญของการเรียนรู้และสืบทอด

การเรียนรู้ผ่านการศึกษาดูงานภายนอก

กลุ่มบ้านละหอกกระสัง มีการศึกษาดูงานภายนอกด้านการจัดการทรัพยากรและอื่นๆเพื่อนำมาปรับใช้ในพื้นที่ และมีภายนอกเข้ามาศึกษาดูงานอยู่เสมอ

มีการสร้างระบบคุณค่าใหม่ผ่านการถ่ายทอดของคนนอกพื้นที่ ระบบคุณค่าใหม่จากคนนอกพื้นที่นั้น ส่วนมากเป็น NGOs และเครือข่ายอนุรักษ์ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกัน คนที่เข้ามาบ้านแหลมมักเป็นข้าราชการ นักพัฒนาและเครือข่าย ซึ่งต้องประสานผ่านแกนนำชุมชนเสมอ ระบบคุณค่าใหม่นี้บ่อยครั้งจะผ่านสู่คนในชุมชน

การจัดกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้ของเยาวชน

จากกิจกรรมที่ขยายไปถึงกลุ่มเยาวชนให้มาเข้าร่วมและมีบทบาทในการฟื้นฟูป่าไม้ร่วมกับกลุ่มอนุรักษ์ทำให้เยาวชนซึมซับและตระหนักถึงคุณค่าของป่า อีกทั้งยังเป็นการปลูกฝังแนวคิดในการอนุรักษ์ป่าซึ่งถือได้ว่าเป็นเศรษฐกิจพอเพียงในระดับหนึ่ง

5.1.2 ความพอประมาณ มีเหตุมีผล และมีภูมิคุ้มกัน

หลักความพอประมาณ: หลักความมีเหตุผล: เป็นการใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด คุ้มค่า มีความสมดุล ไม่เบียดเบียนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่ใช่เกินความสามารถที่ธรรมชาติจะรองรับได้ ซึ่งจากการทำการศึกษาวิจัยของชาวบ้านพบว่า การอนุรักษ์ทรัพยากรทำให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพมากขึ้น และกฎกติการ่วมกันในการใช้ป่าชุมชนสามารถบังคับปฏิบัติได้ ชุมชนยอมรับและส่งผลให้การใช้ทรัพยากรเป็นไปอย่างคุ้มค่าได้

หลักการมีภูมิคุ้มกันที่ดี: เป็นการลดความเสี่ยงและพึ่งพาตนเองให้ได้มากที่สุด ซึ่งในกรณีของสิ่งแวดล้อม คือ การรักษาความหลากหลายของทั้งระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพที่มีอยู่ ซึ่งจะเป็นการทำให้ระบบคนและธรรมชาติอยู่ร่วมกันได้ และลดความเสี่ยงทั้งด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อม การสร้างความรู้ความเข้าใจจากการทำการวิจัยแบบมีส่วนร่วมของชาวบ้านถือเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันซึ่งอาจมองได้ 2 ระดับ คือ การสร้างภูมิคุ้มกันของกิจกรรมการอนุรักษ์ และการสร้างภูมิคุ้มกันระดับสังคม การสร้างภูมิคุ้มกันของกิจกรรมการอนุรักษ์นั้นสะท้อนจากการให้เยาวชนได้เรียนรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์และสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ผ่านกิจกรรมที่กลุ่มอนุรักษ์ฯ จัดขึ้น เช่น กิจกรรมเพาะชำกล้าไม้ กิจกรรมค่ายเยาวชนเพื่อการเรียนรู้เรื่องพันธุ์ไม้ในป่า เป็นต้น

ชาวบ้านละหอกกระสังมีความพอประมาณ มีเหตุมีผลในการบริโภค ประหยัด ไม่ฟุ่มเฟือย ไม่ต้องการก่อนนี้ สำหรับชุมชนละหอกกระสังมักได้ยินชาวบ้านพูดอยู่เสมอว่า รถขายกับข้าวไม่ค่อยได้เงินจากหมู่บ้านนี้เนื่องจากอาหารการกินที่มีตลอดปี การบริโภคฟุ่มเฟือยไม่ค่อยมี พบเห็นการบริโภคขนมขบเคี้ยวหรืออาหารตามโฆษณาอย่างมาก อาจเพราะว่ารายได้มีเพียงพอกับสินค้าที่จำเป็นและตัวหมู่บ้านอยู่ห่างไกลจากแหล่งตลาด ส่วนการก่อนนี้ส่วนใหญ่จะไปเพื่อการประกอบอาชีพ ซึ่งเป็นจำนวนไม่มาก สามารถใช้คืนได้

ชาวบ้านส่วนมากมีความพอประมาณในการใช้ทรัพยากรอันเนื่องมาจากคติกาของชุมชนและสภาพธรรมชาติเป็นข้อจำกัดให้ชาวบ้านใช้ทรัพยากรอย่างพอประมาณ พบว่าส่วนใหญ่ใช้ทรัพยากรพอดีกับความต้องการซึ่งไม่มากเกินไป แต่ก็มีส่วนน้อยที่มีพฤติกรรมมือใครยาวสาวได้สาวเอาในการเก็บหาอาหาร เนื่องจากคติกาของชุมชนไม่ได้เข้มงวดและชาวบ้านเองก็ไม่ได้ถือสาเพราะ

ไม่ได้มากจนธรรมชาติรองรับไม่ไหว แต่ทั้งนี้ชาวบ้านก็เคารพศรัทธา และมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูป่าชุมชนเป็นอย่างดี

ด้านความมีเหตุมีผล พบว่ามีการวางแผนในการใช้ควบคู่กับการอนุรักษ์ เช่น การปลูกทดแทน, ใช้ทรัพยากรบนฐานความรู้ภูมิปัญญา ตามฤดูกาลที่เหมาะสม, ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม ไม่เกินกำลังแรงและทุนของตนเอง ใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า ชาวบ้านมีเวทีที่เปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ให้เหตุผลและการถกเถียงกันได้ การจัดกิจกรรมตั้งอยู่บนพื้นฐานของประโยชน์และความยั่งยืนของชุมชนเสมอ สมาชิกที่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่จะคอยตั้งคำถามให้ยังคิด ทั้งเรื่องการใช้เงินหรือทรัพยากรมากเกินไปหรือไม่ มีความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นหรือไม่ การใช้ทรัพยากรอยู่บนฐานของภูมิปัญญา เช่น การหาของป่าจะเหลือเหง้า หน่อ ให้ต้นใหม่ได้ขึ้นอีก ซึ่งเป็นคำสอนแต่โบราณมาให้ทิ้งรากทิ้งเหง้าไว้ให้มันเกิดใหม่ จะได้มีกินไปตลอด หรือการจับสัตว์จำพวกอึ่ง เขียด กบเป็นอาหารก็จะจับแต่พอกินและเหลือไว้ให้มันได้แพร่พันธุ์ต่อไป ส่วนเรื่องการประกอบอาชีพ ส่วนใหญ่ใช้แรงงานในครอบครัวและใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับทุนของตนเอง พบเห็นชาวบ้านที่ใช้แรงงานกับเครื่องมือที่หาง่ายในการทำไร่นา

ทรัพยากรที่สมาชิกในชุมชนเก็บเกี่ยวมีเป้าหมายเพื่อบริโภค เหลือจึงขาย ชาวบ้านที่นี้ส่วนใหญ่แล้วเป็นการเก็บเกี่ยวเพื่อบริโภคในครัวเรือนเหลือจึงขาย มีส่วนน้อยที่เก็บเกี่ยวเพื่อขายเป็นรายได้หลัก

ด้านการมีภูมิคุ้มกัน ชุมชนพึ่งตนเองได้ในการบริหารจัดการทรัพยากร เนื่องจากมีจุดเริ่มต้นจากชาวบ้านลงมือทำเองและมีการจัดการที่เป็นระบบมากขึ้น โดยมีการดูงานจากภายนอกเพื่อมาปรับใช้ให้เหมาะสม ชุมชนมีความสามารถในการแก้ปัญหาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากร ชุมชนมีความสามารถแก้ปัญหาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรได้ เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ มีทุนทางสังคมสูง พุศกัน ตกลงทำความเข้าใจกันได้ง่าย หากมีปัญหาที่ใช้วิธีเจรจาแบบสันติวิธี นอกจากนี้ยังมีการประสานความช่วยเหลือทั้งจากราชการ NGOs และภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง

การทดลองวิเคราะห์ความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงระดับปัจเจก

การตัดสินใจว่าปัจเจกชนดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงหรือไม่ พิจารณาจากความเข้าใจในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง วิธีคิดในการดำรงชีวิต การตัดสินใจเกี่ยวกับด้านอาชีพ และการเป็นหนี้ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากร พิจารณาได้จากการการหาของป่า การเข้าร่วมกิจกรรมกับกลุ่มอนุรักษ์

จากการศึกษานักวิจัยพบว่าความพอเพียงก็มีหลายระดับหลายประเภท ขึ้นอยู่กับความรู้และคุณธรรมตามที่เป็นเงื่อนไขจำเป็นอย่างแรกที่ต้องมี ประเภทความพอเพียงมีดังนี้

ตารางที่ 5.1 ประเภทของความพอเพียง

การนำปฏิบัติ และปรับใช้ในชีวิต	ความต้องการเรื่องพอเพียง	
	ต้องการ	ไม่ต้องการ
ปฏิบัติได้	(1) เข้าใจ	(2) จำใจ
ปฏิบัติไม่ได้	(3) ไม่เข้าใจ	(4) ไม่ใส่ใจ

จากตารางที่ 5.1 ผู้ที่ดำเนินชีวิตเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียงแบ่งเป็น 4 ระดับ ได้แก่

(1) **เข้าใจ** หมายถึง ผู้ที่มีความเข้าใจเศรษฐกิจพอเพียงและสามารถนำมาปรับใช้กับการดำเนินชีวิตประจำวันได้ ชาวบ้านที่เต็มใจและปฏิบัติได้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง จะดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข จากการพูดคุยกับชาวบ้านที่ระบุว่าตนเองดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงนั้นกล่าวว่า ตนเองมีความสุขกับการทำไร่นา ไม่ต้องไปแข่งขันว่าตนเองจะต้องทำให้ได้มาก หรือให้ได้ผลผลิตดีโดยการใช้จ่ายเคมีในปริมาณมากทั้งที่ตนเองก็เลี้ยงวัวเลี้ยงควายซึ่งสามารถใช้จ่ายคอกได้แต่ไม่ใช้ หรือการเก็บอาหารเช่นพืชผักในป่าหรือกบอึ่งตามไร่นาก็จะจับแต่พอกิน ทำกินอย่างพอเพียงไม่มีปัญหาเรื่องหนี้สินและพอมิเงินเหลือเก็บ ชาวบ้านที่มีความคิดและการปฏิบัติเช่นนี้มีอยู่ประมาณร้อยละ 40 จากทั้งหมด และทุกคนเข้าร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน

(2) **จำใจ** หมายถึง ผู้ที่มีการปฏิบัติตามวิถีทางเศรษฐกิจพอเพียงโดยไม่ได้เต็มใจปฏิบัติมีประมาณร้อยละ 30 กลุ่มคนประเภทนี้จะดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง เช่น มีการปลูกผักสวนครัวไว้กิน ทำไร่นาก็พยายามใช้จ่ายคอก มีหนี้ในปริมาณไม่มากและไม่มีเงินออม แต่ไม่พอใจกับวิถีชีวิตเช่นนี้ จากการพูดคุยกับชาวบ้านที่มีแนวทางปฏิบัติเช่นนี้ส่วนใหญ่พูดเหมือนกันว่าถ้ามีโอกาสที่ดีกว่านี้ก็คงดี อยากมีชีวิตที่สะดวกสบายไม่ต้องทำอะไรทำนา และส่วนใหญ่กลุ่มคนพวกนี้เข้าร่วมกิจกรรมกับกลุ่มอนุรักษ์เพราะว่าตนเองก็ได้ประโยชน์จากป่าเหมือนกันจึงสำนึกที่จะช่วยกลุ่มอนุรักษ์บ้างเท่าที่ช่วยได้

(3) **ไม่เข้าใจ** หมายถึง ผู้ที่เต็มใจจะปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงแต่ไม่สามารถทำได้ โดยส่วนมากกล่าวว่า เพราะว่าการผลิตยังต้องกู้ยืมอยู่มากและไม่มีใครช่วยทำงาน ลำพังแค่ทำอะไรทำนาก็แทบไม่ไหวแล้ว อยากมีชีวิตที่พอเพียงแต่ทำไม่ได้ คนกลุ่มนี้มีประมาณร้อยละ 25 และใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนบ้าง แต่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมกับกลุ่มอนุรักษ์

(4) **ไม่ใส่ใจ** หมายถึง ไม่คิดจะปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงเลยเพราะว่าอยากดิ้นรนให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น คิดว่าชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบันไม่สามารถนำพาความสุขได้ คนกลุ่มนี้ส่วนมากมีหนี้สินมาก ไม่มีเงินออม เงินที่กู้ยืมมาส่วนมากใช้จ่ายในสินค้ำฟุ่มเฟือย และไม่สามารถจัดการหนี้สินที่ตนมีอยู่ได้ คนกลุ่มนี้มีอยู่ประมาณร้อยละ 5 ของชาวบ้านทั้งหมด คนกลุ่มนี้แทบไม่ได้เก็บหาของป่าเลยและไม่ได้เข้าร่วมกับกลุ่มอนุรักษ์ในการร่วมกันจัดการทรัพยากรของชุมชน

5.1.3 ผลของเศรษฐกิจพอเพียง

(1) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ

- ทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่นมีปริมาณและคุณภาพดีขึ้นจากงานวิจัยชุมชนชาวบ้านพบว่าต้นไม้มีความหนาแน่นและหลากหลายมากขึ้น สัตว์ป่าและสัตว์อื่น ๆ มากขึ้น ความหลากหลายเริ่มกลับมาตามลำดับ

(2) ทุนทางสังคม

- ความสมานฉันท์ในชุมชนไม่พบเห็นความขัดแย้ง และจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านทุกคนพูดตรงกันว่าโดยรวมแล้วชุมชนไม่มีข้อขัดแย้งกันในเรื่องสำคัญ ๆ ที่เป็นเรื่องชุมชนหรือจะกระทบต่อชุมชน

- ความช่วยเหลือเกื้อกูลในชุมชน คนในชุมชนช่วยเหลือเกื้อกูลกันดี อาจจะเพราะเป็นกลุ่มเครือญาติกันหมด และศาสนายังมีบทบาทสำคัญ

(3) ทุนมนุษย์

- สมาชิกมีสุขภาพกายและจิตที่ดี จากการสอบถามอนามัยตำบลพบว่าชาวบ้านที่นี่มีสุขภาพดีไม่ค่อยเจ็บป่วย และมีระบบสุขภาพชุมชนที่ดีเนื่องจากการประสานงานระหว่าง อสม. ในชุมชนและอนามัยตำบลที่ดี ด้านสุขภาพจิต ทุกคนพูดว่าถึงจะลำบากทำงานเหนื่อยหนักแค่ไหน แต่ก็มีความสุขสบายใจ

- สมาชิกรุ่นใหม่มีความรู้เกี่ยวกับภูมินิเวศ และการอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อม สมาชิกรุ่นใหม่ค่อนข้างมีบทบาทสำคัญต่อชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการอนุรักษ์ นอกจากเป็นกลุ่มหนุนเสริมกิจกรรมหลักของกลุ่มอนุรักษ์แล้ว โรงเรียนยังให้ความสำคัญในการปลูกฝังเยาวชนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและสร้างสำนึกกลับไปยังครอบครัวอีกทอดหนึ่ง

(4) ทุนทางเศรษฐกิจ

- สมาชิกมีรายได้เสริมจากฐานทรัพยากร ถ้าเป็นรายได้ทางตรงมีน้อย แต่ทรัพยากรช่วยให้ผลผลิตทางการเกษตรดีขึ้นซึ่งเป็นรายได้ทางอ้อมมากกว่า

- ชุมชนมีทรัพย์สินสาธารณะที่เกิดผลมาจากการมีฐานทรัพยากรที่สมบูรณ์

5.2 กรณีบ้านแหลม ลุ่มน้ำปะเหลียน

5.2.1 ปัจจัยเงื่อนไขกระบวนการที่นำไปสู่การเป็นเศรษฐกิจพอเพียง

แนวความคิดพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นแนวคิดหลักที่สมาคมขยายผลนำมาใช้และถ่ายทอดให้แก่ชุมชนบ้านแหลมผ่านการจัดกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทำให้ชุมชนมีแนวคิดบางส่วนที่สอดคล้องกับการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน อย่างไรก็ตามมีลักษณะหลายประการที่ทฤษฎีการพัฒนาที่ยั่งยืนหรือทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ไม่ได้กล่าวเอาไว้ แต่ปรากฏชัดเจนว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินชีวิตและเป็นปัจจัยสำเร็จในการใช้และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง นั่นคือ ปัจจัยด้านคุณธรรม และความรู้ที่เป็นสัมมาทิฐิ ซึ่งมีความหมายลึกซึ้งกว่าและมีลักษณะเชิงบวกเฉพาะเจาะจงมากกว่า “ข้อมูลข่าวสารที่สมบูรณ์” หรือ “เทคโนโลยี” ซึ่งอาจเป็นไปได้ก่อให้เกิดพฤติกรรมทั้งเชิงบวกและเชิงลบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

เศรษฐกิจพอเพียงมีความยืดหยุ่นในแง่ที่เป็นปรัชญาที่ทุกคนสามารถปรับใช้กับตนเองและบริบทที่ตนเองอยู่ได้ และครอบคลุมในแง่ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ทั้งในระดับปัจเจกชน กลุ่มองค์กร ระดับชุมชน ไปจนถึงระดับสังคมประเทศและนานาชาติ

ก. คุณธรรม

คุณธรรมที่เกี่ยวข้องกับการใช้และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การไม่เบียดเบียนกัน จิตสำนึกสาธารณะ และการเคารพศรัทธาที่เกิดจากความเชื่อศรัทธามากกว่าเกิดจากความเกรงกลัวต่อบทลงโทษเพียงอย่างเดียว

สำหรับชุมชนบ้านแหลมเป็นชุมชนมุสลิม ชาวบ้านถือเอาหลักศาสนาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต มีหลักคำสอนที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ห้ามล่ามุลลงในแหล่งน้ำ เป็นต้น ส่วนอื่นก็จะจะเป็นคำสอนเกี่ยวกับความไม่เบียดเบียนกัน¹

ศาสนาอิสลามมีคำสอนที่สอดคล้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ด้วยความเชื่อที่ว่า

“ทุกสิ่งทุกอย่างต่างเป็นสิ่งที่ พระอัลเลาะห์สร้างขึ้น ไม่มีอะไรเป็นของเราเลย แม้แต่ตัวของเราเอง การที่เราประกอบอาชีพเช่นประมง และได้ปลา หรือสัตว์น้ำมานั้น ก็เป็นเพราะการคลบันดาลของพระอัลเลาะห์ ฉะนั้นเราจึงไม่สามารถและไม่จำเป็นที่จะต้องขวนขวายหาเครื่องมือทุนแรงมา เพื่อให้ผลผลิตเราเพิ่มขึ้น เพราะทุกอย่างขึ้นอยู่กับพระเจ้า และเราไม่ควรไปถือเอาของพระเจ้ามาเป็นของเรา”² ยังมีคำสอนอีกว่า

¹ จากการสอบถามพูดคุยกับ โต๊ะอิหม่ามของชุมชนบ้านแหลม

² จากการสนทนากับชาวบ้านที่ทำการเผยแพร่ศาสนา(บังหมอ)

“ให้เรามองต่อสิ่งที่พระเจ้าสร้าง ก็คือสัตว์ทั้งหลายและธรรมชาตินั่นเอง” หรือ

“อย่าได้ถ่มมูรดต้นไม้อะหรือลงไปในน้ำ” และคำสอนที่ว่า

“การยิ่งเราได้มากเรายิ่งต้องให้มาก ยิ่งเราให้มากเรายิ่งได้ความดีจากพระอัลเลาะห์ มากขึ้นไปด้วย และการให้ที่พระอัลเลาะห์จะให้ความดีแก่เราต้องเป็นการให้ที่ไม่หวังสิ่งตอบแทนใดๆ แต่ทำในนามของ พระอัลเลาะห์”

นักวิจัยภาคสนามตั้งข้อสังเกตจากการ สัมภาษณ์พูดคุยกับชาวบ้านว่า ชาวบ้านไม่ได้อ้างถึงศาสนาโดยตรงเมื่อพูดถึงสาเหตุที่เขาเข้าร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์ แต่สาเหตุการเข้าร่วมนั้น สะท้อนการมี จิตสำนึก สาธารณะมากกว่า กล่าวคือ ในกิจกรรมการอนุรักษ์หอยนางรมจะจำกัดเขตการอนุรักษ์หอยนางรม ห้ามใคร เข้าไปจับเป็นเวลา 1 ปี และเปิดให้จับปีละครั้ง โดยนำเงินรายได้จากการนำหอยไปขายมาช่วยกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ ชาวบ้านทุกคนที่ให้สัมภาษณ์ทั้งที่เข้าร่วมกลุ่มและไม่เข้าร่วมกลุ่ม พูดเป็นเสียงเดียวกันว่า การเงินที่ได้นำมาทำประโยชน์ให้ชุมชนเป็นสิ่งดีจึงเห็นด้วยและบางส่วนเข้ามาร่วมกิจกรรมด้วย แม้ว่าตนจะมี รายได้จากทางอื่น (เช่น มีรายได้จากการเก็บหอยปะวันละ 300-500 บาท) และการอนุรักษ์หอยนางรม ไม่ได้มีความ สัมพันธ์ กับรายได้ของตนในทางตรงเลยก็ตาม

นักวิจัยคิดว่าคำสอนเหล่านี้ น่าจะมีผลต่อพฤติกรรมและการเสียสละเพื่อส่วนรวมของคนในหมู่บ้าน

ในส่วนของแกนนำอย่างผู้ใหญ่บ้าน มีจุดยืนที่ชัดเจนที่จะกระทำการต่างๆเพื่อประโยชน์ชาวบ้าน เห็นได้ชัดจากการสังเกตพฤติกรรมของผู้ใหญ่ เมื่อมีหลายๆองค์กรเข้ามาปฏิสัมพันธ์กับหมู่บ้าน เช่น สมาคมหอยนางรม ประมงอำเภอ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ เป็นต้น นอกจากนี้เหล่าแกนนำยังเข้าร่วมกิจกรรมด้วยความรู้สึกรักอยากทำประโยชน์ให้แก่ชุมชนอย่างแท้จริง แม้ว่ากิจกรรมการอนุรักษ์หอยนางรมนั้น ไม่ได้มีความสัมพันธ์ กับรายได้ของกลุ่มอนุรักษ์เลยแม้แต่น้อย แต่กรรมการเข้าร่วมกิจกรรมเพราะเห็นว่าเป็นประโยชน์แก่ชุมชน

เงื่อนไขคุณธรรม ยังสะท้อนในการจัดการกับความขัดแย้งภายในชุมชนอีกด้วย โดยคณะทำงานของกลุ่มและผู้ใหญ่บ้านทั้งหมดได้มองข้ามเรื่องการเมืองท้องถิ่นที่มีความขัดแย้งจากช่วงเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน และได้พยายามที่จะดึงอีกฝ่ายหนึ่งเข้ามาช่วยกันพัฒนาชุมชน หรือในคราวที่มีการรุกกล้าเขตนุรักษ์ ในช่วงแรกของกิจกรรมการอนุรักษ์หอยนางรม ทางกลุ่มก็ใช้วิธีการประณีประนอมพูดคุยและสร้างความเข้าใจ สะท้อนให้เห็นว่า แกนนำกลุ่มกิจกรรมยึดถือเอาประโยชน์ส่วนรวมเป็นใหญ่ และต้องการรักษาความสามัคคี ในชุมชนเอาไว้

ข. ระบบคุณค่า

การพัฒนาที่ยั่งยืนมีการกล่าวถึงระบบคุณค่าอยู่บ้าง โดยคำว่า “มูลค่าทางเศรษฐศาสตร์” นั้นรวมคุณค่าจากการดำรงอยู่ (existence value) ของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมซึ่ง “ไม่ได้เกิดจากการ

ใช้”ไว้ด้วย ต่อประเด็นดังกล่าว การพัฒนาที่ยั่งยืนและทฤษฎีเศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อมจึงมีแนวทางประยุกต์ใช้ที่ขยายขอบเขตการตีความของหลักทฤษฎีเศรษฐศาสตร์กระแสหลักอยู่บ้าง

สำหรับชุมชนบ้านแหลม พบว่า แกนนำส่วนใหญ่ที่ดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์หอยนางรมนั้น มีความตระหนักเกี่ยวกับเรื่องการสูญพันธุ์ของหอยนางรมค่อนข้างมาก และกล่าวว่าอยากให้หอยนางรมยังคง ดำรงพันธุ์สืบทอดไปให้กับคนรุ่นลูกหลานได้ใช้ประโยชน์ต่อไป

อย่างไรก็ดี การให้คุณค่าของการอนุรักษ์นั้นมีความแตกต่างกันระหว่างกลุ่มแกนนำและชาวบ้านทั่วไป ในกลุ่มแกนนำจะมีความชัดเจนและเห็นคุณค่าของเรื่องการอนุรักษ์ที่ค่อนข้างจะชัดเจนมากกว่า ผู้ใหญ่บ้าน (เหวด) กล่าวว่า “ชาวบ้านจะไม่คราดเอาหอยตัวจิ๋วไป เพราะหอยจะเติบโตและขยายพันธุ์ต่อไปได้” ผู้ใหญ่ยังบอกอีกว่า ในอนาคตอยากจะทำให้ขนาดของตาอวนที่ติดอยู่กับคราดเพิ่มขนาดเป็น 1.5 นิ้ว ซึ่งจะทำให้หอยขนาดเล็กหลุดไปได้ เก็บได้เฉพาะหอยขนาดกลางและขนาดใหญ่

เมื่อนักวิจัยสอบถามชาวบ้านว่า เหตุใดจึงต้องเขย่าอวนเพื่อให้หอยตัวจิ๋วหลุดไป ชาวบ้านตอบว่า “เพราะว่าหอยตัวจิ๋ว นั้น คนเขาไม่รับซื้อแล้ว เมื่อก่อนรับซื้อกันมากเพื่อไปทำอาหารกึ่ง หอยจิ๋วเมื่อต้มแล้วบางครั้งตายทั้งกลม คือเปลือกไม่อ้าและเนื้อก็ไม่หลุดออกมา” และมีอยู่ช่วงหนึ่งที่ชาวบ้านหันมาคราดหอยตัวเล็ก โดยให้เหตุผลว่า “ตอนนี้หอยลูกกลางกับลูกใหญ่มันน้อย และตอนนี้หอยลูกเล็กราคา ดีขึ้นเลยมาคราดหอยลูกเล็ก” เหตุการณ์ข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าชาวบ้านจะเก็บหอยขนาดใด ขึ้นอยู่กับ ความต้องการของตลาด และชาวบ้านจะตอบสนองต่อราคา งานของ เลิศชาย ศิริชัย (2550) ก็ได้กล่าวเอาไว้ เช่นเดียวกันว่า ชาวบ้านก็ตอบสนองต่อแรงจูงใจทางเศรษฐกิจที่รุนแรงเช่นเดียวกัน และได้ยกตัวอย่างกรณี ที่มีการใช้คราดเครื่องกันอย่างแพร่หลายในช่วงที่มีบริษัทหอยกระป๋องชื่อดัง เข้ามาซื้อหอยในพื้นที่

การตอบสนองต่อราคาคาตลาดเป็นเพราะวิถีการดำเนินชีวิตและการใช้จ่ายภายในบ้าน ส่วนใหญ่แล้ว ก็ยังต้องใช้เงินเพื่อซื้อของแลกรม เช่น ชาวบ้านที่ทำประมงเก็บหอยและตกปู จะขายหอยไปเกือบหมด เก็บไว้กินบ้าง แล้วนำเงินไปซื้อปลา พริก หอม กระเทียม กะทิ และที่สำคัญคือ ข้าวสาร ฉะนั้นเมื่อเงินยังจำเป็นต่อชีวิตประจำวัน การตอบสนองต่อราคาก็มีความจำเป็นเช่นเดียวกัน แต่กระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างความตระหนักรู้ก็มีความสำคัญที่จะทำให้เกิดการชั่งน้ำหนักระหว่างการใช้จ่ายกับการอนุรักษ์ ซึ่งจะกล่าวถึงเรื่องการเรียนรู้ในตอนต่อไป

การตอบสนองต่อราคายังจะแตกต่างกันระหว่างวัยด้วย ปัจจัยที่เกี่ยวข้องคือความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับการเก็บหอยส่วนหนึ่ง และข้อจำกัดทางกำลังร่างกายน่าจะเป็นอีกปัจจัยสำคัญ ที่ทำให้ความยืดหยุ่น ของอุปทานการจับหอยมีความแตกต่างกัน

ค. การเคารพกติกา

ในประเด็นเรื่องการตัดสินใจเคารพกติกา ของชาวบ้านมีเหตุผล 3 ประการ ประการแรก คือ การที่กติกาและการลงโทษที่กำหนดไว้นั้นมีการบังคับใช้ที่ชัดเจนและจริงจัง โดยคณะกรรมการ กลุ่มอนุรักษ์ ของหมู่บ้านไม่ว่าจะด้วยเรื่อง หอยนางรม ป่าชายเลน หรือหอยปะก็ตาม ทั้งนี้ได้รับความร่วมมือจากหน่วยงาน ราชการในการบังคับใช้กฎเหล่านั้นด้วย เหตุผลประการที่สอง คือ เป็นเพราะชาวบ้านเห็นผลจากการอนุรักษ์ อย่างชัดเจน อย่างในการอนุรักษ์หอยนางรม การจับหอยขึ้นมาปีละ 1 วัน ช่วยให้ชาวบ้านเห็นผลจาก การอนุรักษ์อย่างชัดเจนว่าปริมาณหอยเพิ่มขึ้นจริง หรือในเรื่องหอยปะ เมื่อมีการบังคับใช้กติกากการห้ามใช้ คราดเครื่อง และหอยปะเพิ่มจำนวนขึ้นจนบางคนสามารถอยู่ได้ด้วยการจับหอยปะเพียงอย่างเดียว นอกจากนี้ การอนุรักษ์หอยปะและป่าชายเลนก็ทำให้ปลาในแม่น้ำเพิ่มขึ้นด้วย ชาวบ้านก็เห็นด้วยกับกติกาดังกล่าว และพร้อมที่จะปฏิบัติตามกติกา ประการที่สาม คือ เพราะกิจกรรมการอนุรักษ์ได้ส่งผลประโยชน์ทางอ้อม สู่สาธารณชนด้วย ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในส่วนของ การอนุรักษ์หอยนางรม ซึ่งในส่วนนี้อาจตีความได้ว่า สะท้อนเรื่องเกี่ยวกับปัจจัยเชิงคุณธรรมของชาวบ้าน

ง. ความรอบรู้ กระบวนการเรียนรู้

สิ่งสำคัญในเรื่องความรอบรู้ คือ เนื้อหาของความรอบรู้ และกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้มีความสำคัญต่อการสร้างระบบคุณธรรม ระบบคุณค่า และสร้างความรอบรู้ แม้ว่าเศรษฐกิจพอเพียงจะไม่กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้โดยตรง แต่ความรอบรู้จนเกิด “ระเบิดจากภายใน” ได้นั้น ต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญอย่างน้อยสองประการ คือ มีการปฏิบัติจนรู้แจ้งด้วยตนเอง หรือ มีกระบวนการถ่ายทอดจากครอบครัว จากโรงเรียน จากสถาบันทางศาสนา หรือจากการจัดเวทีเรียนรู้ของกลุ่มชุมชน ตลาดก็เป็นอีกสถาบันหนึ่งที่ให้ข้อมูล แต่เนื่องจากการอนุรักษ์เป็นสินค้าสาธารณะ ตลาดจึงไม่ส่งสัญญาณที่ส่งเสริมการอนุรักษ์ แต่จะให้ข้อมูลด้านราคาที่ทำให้เกิดการใช้มากหรือน้อย การจับหรือการเก็บเกี่ยวทรัพยากรขึ้นมาใช้มากหรือน้อยมากกว่า

ชาวบ้านเข้าถึงตลาด แต่มีส่วนร่วมในเวทีพูดคุยปรึกษาหารือเกี่ยวกับกิจกรรมการอนุรักษ์ น้อยกว่าเกณฑ์ ซึ่งได้มีการพูดคุยกันบ่อย พร้อมได้รับฟังและแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากเพื่อนๆ ในเครือข่าย และจากสมาคมหยาดฝน จึงทำให้เกิดความตระหนักรู้และ “ระเบิดจากภายใน” ได้ง่ายกว่า ในขณะที่ชาวบ้านนั้นจะมีความสนใจต่ออุปสงค์และราคาของหอยมากกว่า ดังกล่าวแล้วข้างต้น

การตระหนักรู้จากประสบการณ์ตรง

จากการพูดคุยกับผู้ใหญ่ (เขียด) ทำให้พบว่า ชาวบ้านมีความคิดที่จะทำการอนุรักษ์ ทรัพยากร ในท้องถิ่นอยู่แต่เดิมแล้ว เนื่องจากเห็นสภาพความเสื่อมโทรมของทรัพยากรในพื้นที่ และผล

ที่เกิดขึ้นต่อสัปดาห์ ในบริเวณหมู่บ้าน³ จึงมีความคิดที่จะทำการอนุรักษ์หอยนางรมและได้เริ่มดำเนินการไปบ้าง ประกอบกับ ทางสมาคมหอยนางรมและเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านขนาดเล็กได้เข้ามาดำเนินการในพื้นที่พอดี จึงได้ดำเนินการต่อไป และมีการร่วมกันแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับทางสมาคม ตลอดช่วงเวลาที่ทำการอนุรักษ์มาอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้แนวคิดและความรู้ความเข้าใจเพิ่ม มากขึ้นเป็นลำดับ

การเรียนรู้ผ่านกระบวนการกลุ่ม และเครือข่าย

กลุ่มแกนนำที่ดำเนินการกิจกรรมการอนุรักษ์ภายในหมู่บ้านมีความรู้เป็นอย่างดี ทั้งในเชิงระบบนิเวศวิทยา ความเป็นอยู่ของสิ่งมีชีวิตในระบบและความเชื่อมโยงกันภายในระบบนิเวศ และใช้ความรู้เหล่านี้ในกิจกรรมการอนุรักษ์ นอกจากนี้ยังมีความรู้เกี่ยวกับข้อมูลต่างๆในชุมชนอย่างดี

นอกจากนี้ยังได้มีการเรียนรู้จากกิจกรรมการปฏิบัติของชุมชนอื่นๆ ผ่านกิจกรรมการประชุม เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรลุ่มน้ำปะเหลียนอีกด้วย และความรอบคอบของแกนนำสะท้อนได้จากการ จัดการกับภัยคุกคามที่กำลังเข้ามา ยกตัวอย่างที่สำคัญคือ กรณีของการตั้งนิคมอุตสาหกรรมทุ่งค่าย ชาวบ้านแหลมรวมถึงเครือข่ายร่วมกับสมาคมหอยนางรม ได้ใช้ความรู้ ข้อมูล และกลยุทธ์ที่แยกคาย ในการต่อสู้กับ ภัยคุกคามดังกล่าว ด้วยการจัดงานเทศกาลหอยนางรม ดึงเครือข่ายมาร่วมจัดเพื่อให้เกิดพลังในการสื่อสาร เรียนเชิญผู้ว่าราชการจังหวัดตรังเข้าร่วมรับรู้ถึงกระบวนการและปัญหาของประชาชนผ่านการจัด กิจกรรมดังกล่าว

การเรียนรู้วิถีการดำเนินชีวิตที่ถ่ายทอดผ่านสถาบันในชุมชน

บั้งหมอ ผู้ประกอบอาชีพหลากหลาย คือ เป็นช่างก่อสร้าง เลี้ยงหอยนางรม และเลี้ยงหอยแมงภู่ มีความเคร่งครัดในศาสนา บั้งหมอได้พูดถึงหลักการในการดำเนินชีวิต ที่ได้รับการสืบทอด มาแต่คนรุ่นก่อนว่า

“อิหม่าม⁴ ขยัน ประหยัด
ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ ใช้ความคิด
อย่าอยู่เปล่าๆ”

(ข้อมูลจากการร่วมประชุมประชาคมเศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนบ้านแหลม วันที่ 9

เมษายน 2550)

³ ป๊ะเมียะเล่าว่าเมื่อก่อนมีคนจับหอยนางรมได้เป็นหมื่นตัว แต่ต่อมาลดลงไม่ถึง 3 พันตัว จึงคิดว่าควรทำการอนุรักษ์

⁴ อิหม่ามหมายถึงการยึดมั่นและศรัทธาในศาสนา

และจากการสอบถามผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านบางส่วนก็พบว่า คำสอนเหล่านี้มีการสอนมา เช่นเดียวกัน

ด้วยเหตุนี้ นักวิจัยภาคสนามจึงตั้งข้อสังเกตว่า ชาวบ้านเหล่านี้จะเข้าใจเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง อยู่แล้ว เพราะประโยชน์ข้างต้นมีความใกล้เคียงกับเศรษฐกิจพอเพียงเป็นอันมาก ข้อสังเกตดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยหลายชิ้นทั้งในชุมชนพุทธและมุสลิมที่ว่า แท้จริงนั้น เศรษฐกิจพอเพียง ดำรงอยู่แล้วในสังคมไทย (อภิรัชย์ พันธเสน และคณะ 2550)

การเรียนรู้วิถีการดำเนินชีวิตจากประสบการณ์

จากการพูดคุยกับกลุ่มที่สามารถบริหารจัดการรายได้ของตนได้ดั่งนั้น มี 2 ลักษณะหลักๆ คือ กลุ่มที่มี ประสบการณ์ตรงจากการประสบความยากลำบาก หรือมีประสบการณ์ตรงและเห็นประโยชน์จากการ ใช้ชีวิต อย่างขยันหมั่นเพียร อีกกลุ่มหนึ่งคือ ได้ยึดถือเอาคำสอนทางศาสนาและผู้เฒ่าผู้แก่มาเป็นแนวทางในการดำเนิน ชีวิต จากการสัมภาษณ์กับชาวบ้านคนหนึ่ง (บังจวบ) ที่มีแนวคิดที่น่าสนใจมาก คือ ให้ความสำคัญกับความขยัน ความประหยัด ประกอบอาชีพให้หลากหลาย ไม่กู้หนี้ ยืมสิน กระทั่งการเลี้ยงดูบุตร

“เราต้องทำตัวให้ดูยากจนขึ้นแค้นเอาไว้ ลูกจะได้ใช้จ่ายประหยัดและอยู่อย่างพอเพียง เพราะเชื่อว่าเรามีเงิน ไม่มาก”

จากการสอบถามพบว่า ชาวบ้านผู้เฒ่าผู้แก่เคยประสบกับสภาวะยากจนที่สุด คือ ข้าวสารหิบบมือ สุดท้าย หมดลง ในขณะที่ลูกคนแรกยังเล็กอยู่ จากวันนั้นได้เริ่มต้นใหม่ด้วยการลงมือทำทุกอย่าง และถ้าสิ่งใดผลตอบแทนมากกว่าก็จะทำอาชีพนั้น ส่วนอาชีพที่ให้ผลตอบแทนน้อยกว่าหรือไม่ดีนัก เขาจะพักไว้ก่อน และกลับมาทำให้ ดีขึ้นในปีถัดไป ฉะนั้นในขณะที่ที่บ้านเขาทำหลายอาชีพมาก เช่น ทำประมงนำลึกลงปลา ด้วยการใช้นวมก ขายโรติ ทำไบจาก และเปิดร้านเกมส์ เป็นต้น (สำหรับร้านเกมส์นั้น เขาได้วางกติกาเอาไว้ว่า เด็กๆห้ามเล่นเกิน 3 ชม. เล่นได้ไม่เกินตี 7 เป็นต้น คือวางกติกาไว้เพื่อไม่ให้เด็กๆเล่นเกินเวลาอันควร และเขาก็มองว่า ร้านก็เป็นที่รวมของเด็กๆ ไม่ให้เตลิดไปเที่ยวเล่นในเมือง) ลักษณะนี้เป็นการสะท้อนเรื่องของการ สร้างภูมิคุ้มกัน การใช้เหตุผลในการพิจารณาและเลือกทำอาชีพ และมีความพอประมาณในการใช้จ่าย

การเรียนรู้ของเยาวชนผ่านโรงเรียน

การสร้างภูมิคุ้มกันของกิจกรรมอนุรักษ์นั้นสะท้อนจากการให้เยาวชน ได้เรียนรู้เกี่ยวกับการ อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น หอยนางรม น้ำ ป่าชายเลน เป็นต้น ซึ่งนำไปสู่การทำให้ ชุมชนมีความเข้าใจกันมากขึ้น เนื่องจากเยาวชนได้ดึงพ่อแม่มาร่วมกิจกรรม นอกจากนี้ในการประชุมประชาคม ผู้ใหญ่บ้านยังได้กำหนดให้เยาวชนที่มีอายุเกิน 15 ปี เข้าร่วมประชุมประชาคมด้วย กิจกรรมดังกล่าว ทำ

ให้เชื่อได้ว่าแม้ว่าคนรุ่นนี้จะผ่านไปก็จะมีคนรุ่นใหม่ที่มีความเข้าใจและจะสานต่องานอนุรักษ์นี้ได้ระดับหนึ่ง

ความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ

ชาวบ้านมีความรู้เป็นอย่างดีในเรื่องเกี่ยวกับการประกอบอาชีพของตน แต่ก็รู้กันเฉพาะในส่วน ของงานที่ตนทำอยู่เท่านั้น ในส่วนที่ตนไม่ได้ทำก็จะพอมีความรู้อยู่บ้าง ซึ่งจากการสังเกตพบว่า ความรู้เหล่านี้ อาจแพร่กระจายผ่านการพูดคุยกันก่อนและหลังไปทำงานที่ร้านกาแฟ ความรู้ดังกล่าวยังเห็นได้ชัดว่าสืบทอดไป สู่คนรุ่นลูกหลานอีกด้วย จากการสังเกตว่าในการทำประมงมีเด็กและวัยรุ่นในหมู่บ้าน ไปร่วมทำกันอย่าง

ชำนาญ

การรู้ศักยภาพของตนเองและชุมชน

สิ่งแรกที่สะท้อนเรื่องนี้คือ ทุกๆครั้งที่ชุมชนจะคิดโครงการหรือจัดงานอะไรบางอย่างสังเกตได้ว่าที่ประชุมจะมองและใช้ศักยภาพที่ชุมชนมีอยู่ก่อนเสมอ ถึงกับมีการพูดเสนอความเห็นออกมาอย่างชัดเจนในการประชุมประชาคมเศรษฐกิจพอเพียงว่า “เราต้องใช้ศักยภาพที่เรามีอยู่ในชุมชน” จึงมีการเสนอโครงการเช่น การเลี้ยงหอยนางรม การเลี้ยงปลาในกระชัง เป็นต้น

จ. ความมั่นคงทางอาหาร

ความพอเพียงขั้นพื้นฐานจะช่วยให้ชาวบ้านสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้โดยไม่ต้องแข่งขันเบียดเบียนทรัพยากรธรรมชาติมากนัก และสามารถพึ่งตนเองเป็นภูมิคุ้มกันได้ในระดับหนึ่ง ความพอเพียงขั้นพื้นฐานจึงเป็นปัจจัยเอื้อต่อการเป็นเศรษฐกิจพอเพียงในระดับปัจเจก

แม้ชาวบ้านแหลมส่วนใหญ่ ยังอาจจะมีปัญหาในเรื่องเกี่ยวกับการจัดการการใช้จ่าย และหนี้สิน บางส่วน แต่ก็มีความมั่นคงทางด้านอาหารอยู่ระดับหนึ่ง คือ แม้ว่าหลายๆอย่างจะต้องซื้อ แต่อาหารจำพวกเนื้อสัตว์ เช่น ไก่ แพะ หรือกระทังเนื้อวัว ชาวบ้านก็จะเลี้ยงสัตว์เหล่านี้ไว้ที่บ้าน และเมื่อถึงเวลาต้องการบริโภคก็จับมาเชือดด้วยตนเองและแบ่งปันและขายให้กับเพื่อนบ้าน ในข้อนี้อาจเป็น ผลมาจากข้อศานนาในเรื่องข้อจำกัดของ การฆ่าสัตว์เพื่อกินของชาวมุสลิมที่ต้องกระทำ โดยชาวมุสลิม และถูกต้องตามวิธีการที่ระบุไว้ในศาสนา

นอกจากนี้ แม้ว่าจากการสัมภาษณ์โดยส่วนใหญ่ชาวบ้านจะตอบว่า ไม่ค่อยมีเงินเก็บ เงินออม แต่จริงๆแล้วชาวบ้านจะมีเงินออมอยู่กับตัวระดับหนึ่ง เห็นได้ชัดจากช่วงที่ฝนตกและตรงกับช่วงน้ำใหญ่พอดี ชาวบ้านแทบจะไม่สามารถหาหอยได้เพราะน้ำสูง และเมื่อฝนตกทำให้ออกเรือลำบากกรีดยางไม่ได้ แต่ชาวบ้านก็สามารถใช้จ่ายได้หลายวัน

จ. กระบวนการกลุ่มและเครือข่าย

การอนุรักษ์ทรัพยากรถือเป็นสินค้าสาธารณะที่ปัจเจกหรือตลาดไม่มีแรงจูงใจในการลงทุนทำกิจกรรมดังกล่าว ที่ผ่านมา เศรษฐศาสตร์มักคำนึงถึงบทบาทของรัฐในการผลิตสินค้าสาธารณะ แต่การอนุรักษ์ทรัพยากรจะมีลักษณะส่วนหนึ่งเป็นสินค้าสาธารณะระดับท้องถิ่น (local public goods) การรวมกลุ่มระดับท้องถิ่นเพื่อรับการระดมทุนและประโยชน์โดยตรงจากการอนุรักษ์จึงเกิดขึ้นได้และมีเหตุผลรองรับในเชิงเศรษฐศาสตร์

เมื่อประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกระบวนการกลุ่มมีความสำคัญในการสร้างภูมิคุ้มกัน ระดับชุมชนทั้งในเรื่องการรวมกลุ่มเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และอื่นๆเช่นการจัดสวัสดิการชุมชน ในพื้นที่ลุ่มน้ำปะเหลียนพบว่า กิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรยังส่งผลให้ทรัพยากรมีความสมบูรณ์มากขึ้นอย่างมาก และสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน นอกจากนี้จะเป็นความมั่นคงด้านอาหารของคนในชุมชนแล้ว ยังเป็นภูมิคุ้มกันให้กับชาวบ้านแหลมที่ออกไปทำงานนอกพื้นที่ และออกจากงานอีกด้วย มีคนหนุ่มสาวชาวบ้านแหลมจำนวนหนึ่งที่ผู้วิจัยพบว่า เมื่อเขาออกจากงาน เขาจะกลับมาช่วยงานที่บ้าน สร้างรายได้ให้ตนเองอยู่ได้ เมื่อพร้อมก็ออกไปหางานนอกหมู่บ้านใหม่ การที่กลุ่มอนุรักษ์นำเงิน ที่ไต่ จากการขายหยอยนารวม มารวบรวมเป็นกองทุนเพื่อสาธารณะประโยชน์ เท่าที่ผ่านมาได้นำเงินไปช่วยเหลือ ทำศพ ช่วยเหลือเด็กที่ขาดทุนการศึกษา รวมถึงการช่วยเหลือผู้ที่ประสบความทุกข์ยากต่างๆในชุมชน เงินก้อนนี้เป็นคล้ายๆเงินประกันสังคมที่ทำหน้าที่สำรองไว้ให้กับคนในชุมชนที่ประสบปัญหาต่างๆ เป็นภูมิคุ้มกันระดับสังคมให้กับครัวเรือนที่เผชิญความเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลัน

เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรลุ่มน้ำปะเหลียนมีบทบาทต่อชุมชนในลักษณะที่เป็นภูมิคุ้มกัน เครือข่าย เป็นภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนเนื่องจากชุมชนในเครือข่ายจะคอยช่วยเหลือกันเมื่ออีกชุมชนหนึ่งมีปัญหา ซึ่งผู้ที่ กระตุ้นให้เครือข่ายช่วยเหลือกันก็คือ สมาคมหยาดฝนที่จะชวนผู้นำชุมชนมาหารือร่วมกัน หากชุมชนใด ชุมชนหนึ่งประสบปัญหา ดังตัวอย่างที่ได้กล่าวไปแล้วในกรณีปัญหาที่บ้านตะหาร้า

ภูมิคุ้มกันมิได้มีเพียงในรูปของการช่วยเหลือเท่านั้น แต่การทำงานเป็นเครือข่ายยังช่วยเสริมพลัง ต่อรองทางการเมืองอีกด้วย ซึ่งช่วยให้เครือข่ายสามารถตอบโต้กับภัยคุกคามได้อย่างมีพลัง ดังเช่นในกรณี ของการต่อต้านการตั้งนิคมบ้านทุ่งค่าย ที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น

เครือข่ายทำหน้าที่เป็นตัวเสริมเงื่อนไขด้านความรู้ให้แก่ชุมชนในรูปของการให้ “สติ” แก่แกนนำชุมชนแต่ละชุมชน โดยเฉพาะสมาคมหยาดฝน ความคิดความเห็นของผู้นำชุมชนอื่นๆ ก็มีผลทำให้แต่ละชุมชนได้ทบทวนตัวเองอย่างสม่ำเสมอ ทั้งนี้เป็นเพราะว่า ผู้นำชุมชนมักมีหน่วยงานต่างๆ เข้ามาเสนอให้ทำงานต่างๆ หรือมีผลประโยชน์ต่างๆแะเวียนเข้ามาอย่างสม่ำเสมอ หากผู้นำชุมชนไม่เข้มแข็ง จริงๆก็อาจจะไขว่ไขวไปได้ การทำงานเป็นเครือข่ายจะช่วยประคับประคองให้แต่ละชุมชน ยังสามารถเดินอยู่ บนเส้นทางนี้ได้อยู่ นอกจากนี้ยังให้ “ความรู้” ในการทำงานต่างๆของชุมชนจากการ

เดินทางไปศึกษาดูงาน หรือการแลกเปลี่ยนในเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่สมาคมฯ หรือหน่วยงาน
อื่นๆ จัดขึ้นอีกด้วย

5.2.2 ความพอประมาณ มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกัน

ระดับปัจเจก

ในประเด็นเกี่ยวกับความพอประมาณ พบว่าในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชาวบ้าน
เขาจะก็ทำไปเรื่อยๆ โดยไม่รีบร้อนหรือให้ความสำคัญกับการหาเงินให้ได้มากๆ มากนัก ครั้งหนึ่งผู้วิจัย
เคยถามชาวบ้าน ระหว่างลากหอยว่า “ได้มีการตั้งเป้าหมายในการเก็บหอยในแต่ละครั้งหรือไม่ว่าเก็บได้
ขนาดนี้พอแล้ว” ชาวบ้านตอบว่า “เราก็เก็บให้ได้มากที่สุดเท่าที่ทำได้” คำตอบนี้อาจตีความได้ว่า
ชาวบ้านไม่มีความพอประมาณ แต่เมื่อลองวิเคราะห์ต่อไป พบว่า แม้ชาวบ้านจะเก็บให้ได้มากที่สุดที่ทำได้
แต่ด้วยกติกาที่ไม่ให้ใช้คราดเครื่อง และปัจจัยเรื่องน้ำขึ้น น้ำลงก็เป็นสัญญาณที่บอกให้ชาวบ้านหยุดเก็บ
โดยอัตโนมัติ

กิจกรรมประมงของชาวบ้านจะต้องปรับเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปตามธรรมชาติของน้ำขึ้นน้ำ
ลง เป็นเงื่อนไขให้ชาวบ้านจะต้องมีการทำอาชีพให้หลากหลายเปรียบเสมือนการกระจายความเสี่ยง
หรือเป็นการ สร้างภูมิคุ้มกัน หากเกิดความผิดพลาดในการประกอบอาชีพ การทำอาชีพนอกภาคเกษตร
เช่นใน โรงงาน หรือการทำกิจกรรมในครัวเรือนเช่นการทำใบจาก ก็ถือเป็นการกระจายความเสี่ยงจาก
การทำกิจกรรมต่างๆ เช่นเดียวกัน

ระดับกลุ่ม ชุมชน

แนวคิดความพอประมาณในระดับกลุ่มชุมชนปรากฏชัดในกติกาของกลุ่มชุมชน นอกจากนี้
กติกา การอนุรักษ์ประกอบกับสภาพธรรมชาติยังก่อให้เกิดความพอประมาณในการทำมาหาเลี้ยงชีพ
ของคนในหมู่บ้าน อีกด้วย ยกตัวอย่างเช่น กติกาการเก็บหอยปะ ที่ห้ามใช้คราดเครื่อง ดังที่ได้กล่าวไป
แล้วในข้างต้น หรือกติกาเรื่องของการใช้ไม้ในป่าชายเลน ที่ใช้โดยทั่วไปในแต่ละชุมชน ก็ได้กำหนดให้
ชาวบ้านใช้ไม้เท่าที่ จำเป็นต้องใช้ในชีวิตเท่านั้น ไม่อนุญาตให้ตัดไปขาย หากพูดโดยสรุปก็คือ กิจกรรม
ที่กลุ่มชาวบ้านกำหนด ขึ้นนั้น อยู่ในวิสัยที่ชาวบ้านทำได้เพราะใช้ศักยภาพในชุมชน กติกาตั้งขึ้น
เพื่อให้ชาวบ้านใช้ทรัพยากร เท่าที่จำเป็นต้องใช้ในชีวิต โดยไม่เบียดเบียนหรือเอาเปรียบธรรมชาติ

หลักความมีเหตุผลอาจแบ่งได้เป็น 2 ส่วนคือ 1) ลักษณะของโครงการ และ 2)
กระบวนการในการ ทำงาน ส่วนที่ 1) ลักษณะของโครงการที่กลุ่มจัดขึ้นเป็น โครงการที่มีเหตุผล มี
วัตถุประสงค์ชัดเจน และอยู่ในกรอบของความรู้และคุณธรรมข้างต้น มิได้จัดกิจกรรมตามๆ กันมาโดย
มิได้รู้เหตุผล แต่จัดกิจกรรม โดย มีเหตุผลเพื่อส่งเสริมกิจกรรมอนุรักษ์ สร้างความตระหนักรู้และความ
เข้มแข็งให้แก่ชุมชนและเครือข่าย และเพื่อสาธารณะประโยชน์ของชุมชนเป็นหลัก ดูได้จากทั้งกรณีงาน

เทศกาลหยองนาม และโครงการที่เกิดขึ้นจากชุมชนในคราวที่มีการประชุมประชาคมเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อคิดโครงการเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อของบประมาณ ส่วนที่ 2 กระบวนการทำงาน โดยเฉพาะในสมัยผู้ใหญ่บ้าน (เหียด) จะเน้นหลักโดยการใช้เหตุผลและการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นจากคนในชุมชน และยึดเอามติของชุมชนเป็นหลักในการดำเนินการ สังเกตได้จากการเข้าร่วมประชุมหมู่บ้านที่มีมติครั้งหนึ่ง และการประชุมประชาคมเศรษฐกิจพอเพียงอีกครั้งหนึ่ง (เป็นงบประมาณส่งผ่านอำเภอมาอีกทีหนึ่ง) ในการประชุมผู้ใหญ่แทบจะไม่ได้เสนอความเห็นเลย (ในที่ประชุมประชาคมเศรษฐกิจพอเพียง) และได้กระตุ้นให้คนที่มาเข้าร่วมประชุมจำนวนมากร่วมคิดโครงการอภิปรายเหตุผล และคัดเลือกโครงการร่วมกัน ความมีเหตุผลยังสะท้อนอยู่ในกระบวนการดำเนินการของกลุ่มในโอกาสอื่นๆ หรือกระทั่งประเด็นการแก้ปัญหาความขัดแย้งหรือการช่วยเหลือชุมชนอื่นๆ ภายในเครือข่ายอีกด้วย

การรวมกลุ่มและเครือข่ายช่วยสร้างอำนาจต่อรองให้แก่ชุมชนดังเช่นกรณีการเข้ามาของนิคมอุตสาหกรรมบ้านทู่ค่ายดังกล่าวแล้ว

5.2.3 ปัญหา อุปสรรค ต่อการเป็นเศรษฐกิจพอเพียง

แนวคิดเชิงปัจเจก: ความจำเป็น ความพอใจ ค่าเสียโอกาส

ระดับปัจเจกชน การตัดสินใจเข้าร่วมและไม่เข้าร่วมกิจกรรมของชาวบ้านขึ้นอยู่กับว่า เขาสามารถ ทำงานหาเลี้ยงชีพ และสามารถเลี้ยงตัวเองและครอบครัวได้หรือไม่ หลายคนที่เห็นด้วยกับกิจกรรมอนุรักษ์ แต่ไม่ได้เข้าร่วมมักให้เหตุผลว่า ตนมีภาระที่บ้านอยู่มาก คือ มีลูกหลายคนที่ยังไม่สามารถช่วยประกอบอาชีพได้ จึงไม่มีเวลาที่จะไปร่วมกิจกรรม

ทัศนคติในการดำเนินชีวิตของชาวบ้านในชุมชนบ้านแหลม มีความแตกต่างหลากหลายกันไป ส่วนใหญ่ยังมีลักษณะที่ไม่สามารถจัดการการใช้รายได้คืน เล่นการพนันเช่น เบอร์ฮัน หรือพนันผลฟุตบอล และมีการกู้หนี้ยืมสินบางส่วน อย่างไรก็ดี มีบางครอบครัวที่สามารถบริหารจัดการรายได้ของตนเองได้ดี และไม่จำเป็นต้องมีการกู้หนี้ยืมสินแต่อย่างใด

ขีดจำกัดในการสร้างกระบวนการเรียนรู้

กลุ่มอาจสามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้ได้ในหมู่สมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรม แต่ไม่สามารถทำงานดังกล่าวได้กว้างขวางทั้งตำบล ด้วยเหตุนี้ นักวิจัยภาคสนามจึงตั้งข้อสังเกตว่า ชุมชนยังขาดการสร้าง กระบวนการเรียนรู้ และสร้างความเข้าใจในเรื่องการอนุรักษ์อย่างเป็นทางการในระดับชุมชนหรือภายในชุมชน จึงยังทำให้หากทีมผู้นำชุดนี้หมดวาระไป อาจทำให้กิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรขาดตอนได้

บุคคลที่เข้ามาที่บ้านแหลมมักเป็นข้าราชการ นักพัฒนาและเครือข่าย ซึ่งต้องประสานผ่าน
แกนนำชุมชนเสมอ ระบบคุณค่าใหม่จากบุคคลภายนอกนี้บ่อยครั้งจะผ่านสู่คนในชุมชน

อย่างไรก็ดี ข้อที่ยังมีความขัดกันกับกิจกรรมของชุมชน และเป็นความเป็นห่วงกังวลของ
เหล่าแกนนำชุมชนด้วยก็คือ พฤติกรรมการใช้จ่ายของครัวเรือนในชุมชน ยังเป็นไปในทางที่ฟุ่มเฟือย
และใช้จ่ายไปในสิ่งที่ไม่จำเป็นและอบายมุขอยู่มาก และความสามัคคีของชุมชนก็ยังเกิดขึ้นไม่มากนัก
อาจเป็นเพราะเพิ่งมีการเปลี่ยนสมัยผู้ใหญ่บ้าน และบางส่วนยังมีผลประโยชน์ทับซ้อนอยู่ใน
ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ก็คือ กรณีป่าจากของชาวบ้านในป่าชายเลนนั่นเอง ทิศทางการเมือง
ของหมู่บ้านยังคงต้องดูต่อไป

ภัยคุกคามต่อความพอเพียงของคนในชุมชนในขณะนี้ เรื่องหลักสำคัญคือ การสร้างนิคม
อุตสาหกรรมบ้านทุ่งค่ายที่อยู่ทางตอนบนของกลุ่มน้ำปะเหลียน ซึ่งหากมีการสร้างนิคมอุตสาหกรรม
บ้านทุ่งค่ายขึ้นจริงๆ ปัญหาจะตกอยู่กับชาวบ้านที่ใช้ประโยชน์จากกลุ่มน้ำในฐานะที่เป็นฐานทรัพยากร
ในการดำรงชีวิตกว่า 40 หมู่บ้าน ตลอดแนวตั้งแต่ป่าต้นน้ำ ลุ่มน้ำจืด เขตน้ำกร่อยไปจนถึงชายฝั่งทะเล
น้ำเสียจะกระทบหอยปะอันแทบจะเป็นรายได้หลักของคนบ้านแหลม และหอยนางรมอันเป็น
เอกลักษณ์ของชุมชนอย่างแน่นอน ซึ่งจะทำให้ชุมชนสูญเสียความพอเพียงในการดำรงชีวิตไป เนื่องจาก
ความมั่นคงทางอาหารหายไป และรายได้ที่เกิดขึ้นจากการประมงในท้องถิ่นก็จะหายไป ทำให้วิถีชีวิต
ของคนในหมู่บ้านเปลี่ยนไปทำอาชีพนอกภาคเกษตรนอกพื้นที่มากขึ้น และจะส่งผลกระทบต่อคนวัยกลางคน
คนแก่ และครอบครัวชาวบ้านแหลมอย่างมาก

ภัยคุกคามอีกประการหนึ่งก็คือ การบริหารจัดการงบประมาณที่ได้จากภาครัฐ ซึ่งยังขาด
กระบวนการบริหารจัดการงบประมาณนั้นอย่างเหมาะสม ข้อสังเกตประการหนึ่งในเชิงของแรงจูงใจ
ในการดำเนินการเพื่อสาธารณะรวมถึงกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนนั้น ชัดเจนว่า
แรงจูงใจเกิดจากความตั้งใจที่จะทำเพื่อผลประโยชน์ของสังคม ดังเช่นกรณีของคณะกรรมการหอย
นางรม คณะกรรมการอนุรักษ์ป่าชายเลนชุมชน ก็ตาม และคนในชุมชน และคนในกรรมการ ต่างก็
เข้าใจว่าทุกคนเข้ามาทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวม แต่ปัญหาที่เกิดในเรื่องการบริหารจัดการ
งบประมาณจากภาครัฐ ที่อาจก่อให้เกิดความเข้าใจที่ผิดพลาดในคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนแต่ละ
หมู่บ้าน จึงทำให้เกิดปัญหาการมีแนวคิดที่แตกต่าง ซึ่งอย่างไรก็ดีต้องอาศัยระยะเวลาและหาทางประสาน
ร่วมกัน เช่นเดียวกับกรณีอื่นๆที่เงินจากภาครัฐลงมาในชุมชนและทำให้แรงจูงใจในการทำงานและ
ความเข้าใจแรงจูงใจในการทำงานของคนอื่นเปลี่ยนไป ปัญหาดังกล่าวนี้อาจถือว่าเป็นประสบการณ์
เรียนรู้สำหรับชุมชน โดยหากชุมชนรู้เท่าทันและนำทรัพยากรที่รัฐนำลงมาให้ใช้เพื่อส่งเสริมงาน
ส่วนรวมที่ทำอยู่ ก็จะทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งขึ้นได้